

LUNDS
UNIVERSITET

Husvill i sekelskiftets Stockholm

En utforskande undersökning av kommunal fattigvård och hemlöshet

Författare: Cornelia Holmlund
Ekonomisk-historiska institutionen
Kandidatuppsats, 15 hp.
EKHK31 VT 2019
Handledare: Malin Nilsson

Abstract

This is an explorative study of source material that has not been studied before, journals from Asylerna för husvilla in the beginning of the 20th century Stockholm. Asylerna för husvilla was a municipal organisation which was a part of the public poor relief in Stockholm at the time and offered temporal lodging, "asyler", for homeless people. The study is a quantitative study of the people who stayed at one of Asylerna för husvilla's four asyler during the year 1902. The aim of the study is to explore homelessness in Stockholm in the beginning of the 20th century, and primarily who got prioritized getting support in their homelessness. Therefore the study explores factors of importance regarding who were homeless, but also regarding who the public poor relief thought of as worthy of support, such as gender, earlier migration and the homeless peoples' position in their life cycle. The most evident result shows that 70 % of the people who got support through Asylerna för husvilla 1902 were children, around 80 % of the adults had migrated from other parts of Sweden (and a few from other European countries), and 88 % of the adults were women. The men were extremely few and almost all of them were married. These findings could be explained partly by the widespread migration from rural to urban areas that took place at the time, where the majority of those who migrated were women, and also by the gendered regime with its different expectations on men and women when it comes to supporting themselves and their family members. Lastly, it is argued that more studies should be employed with material from Asylerna för husvilla as source material.

Keywords: Asylerna för husvilla, offentlig fattigvård, hemlöshet, Stockholm, sekelskiftet

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	3
1.1 Introduktion	3
1.2 Syfte och frågeställningar	3
1.3 Bakgrund	4
1.3.1 Sekelskiftets Stockholm	4
1.3.2 Offentlig fattigvård	5
1.3.3 Privat välgörenhet och filantropi	7
1.4 Tidigare forskning	8
2. Teoretiska utgångspunkter	10
2.1 Hemlöshet, individ och struktur	11
2.2 Kön	11
2.3 Migration	12
2.3 Fas i livscykeln	13
3. Källmaterial	14
5. Resultat	20
5.1 Kön	20
5.2 Migration	21
5.3 Fas i livscykeln	23
6. Sammanfattande diskussion och slutsatser	29
7. Referenser	31
7.1 Otryckta källor	31
7.2 Tryckta källor	31
7.3 Elektroniska källor	33

1. Inledning

1.1 Introduktion

Bostadsfrågan kan ses som ett nav i den större frågan om ojämlikhet, om fattiga människor inte har tillgång till värdiga bostäder till rimliga priser blir andra sociala och ekonomiska samhällsproblem svåra att komma åt. Hemlöshet kan ses som ett extremt symptom på den ojämlika fördelningen av bostäder, och i förlängningen på den ojämlikhet som präglar samhället. Men hemlöshet är inget nytt fenomen, det har existerat i samhällen länge, i Sverige såväl som i andra delar av världen. Jag kommer i denna uppsats undersöka hemlöshet och de hemlösa som beviljades understöd i sekelskiftets Stockholm genom att utforska material från en kommunal fattigvårdsverksamhet, Asylerna för husvilla. Att undersöka hemlöshet i Stockholm vid sekelskiftet är intressant i och med de omvälvande samhällsförändringar, så som urbanisering, industrialisering och omfattande migration från landsbygd till stad, som präglade staden och tiden. Detta var tiden före välfärdsstaten, 1913 infördes en allmän pensionsförsäkring i Sverige som var världens första universella socialförsäkring. Den kan ses som första steget i uppbyggnaden av den svenska välfärdsstaten (Edebalk, 2013, s. 241). Dock kan uppbyggnaden av välfärdsstatens förutsättningar spåras längre tillbaka, till 1800- och det tidiga 1900-talets offentliga och privata fattigvård. Men före välfärdsstatens universella socialförsäkringar var det inte någon rättighet att erhålla hjälp. En viktig del av fattigvården var därför att avgöra vilka som hade rätt till hjälp och understöd, och vilka som inte hade det. Jag kommer därför inte bara utforska faktorer som kan bidra till att förklara hemlöshet, utan också faktorer som kan förklara vem som fick hjälp ur sin hemlöshet i Stockholm vid sekelskiftet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att genom en utforskande ansats undersöka hemlöshet, några av dess möjliga orsaker och vilka de hemlösa individer var som fick understöd av en kommunal verksamhet i sekelskiftets Stockholm. Detta kommer göras genom att kvantitativt studera tidigare utforskat material från Asylerna för husvilla 1902. Asylerna för husvilla var en organisation som inrättades 1899 genom Fattigvårdsnämnden för att tillhandahålla tillfälliga bostäder åt Stockholms hemlösa.

Frågeställningarna lyder:

- *Går det att identifiera ett samband mellan kön, hemlöshet och möjligheten att bli beviljad boendeunderstöd?*

- *Går det att identifiera ett samband mellan hemlöshet och migrationsbakgrund bland de hemlösa som vistades på Asylerna för husvilla 1902? Kan detta samband i så fall ha varit könat?*
- *Vilka faktorer kopplade till hemlösas fas i livscykeln kan ha haft betydelse för att bli beviljad boendeunderstöd?*

Dessa frågeställningar kan härledas ur mina teoretiska utgångspunkter, som jag redogör för i avsnittet teoretiska utgångspunkter, som tar fasta på kön, migration och fas i livscykeln som viktiga faktorer för hemlöshet och för att bli beviljad understöd av fattigvården. Frågeställningarna kommer att besvaras genom ett antal operationaliserade frågeställningar som redovisas i metodavsnittet.

1.3 Bakgrund

Nedan kommer undersökningens historiska bakgrund och kontext att redogöras för. Den är uppdelad i tre delar, den första behandlar Stockholm vid sekelskiftet, den andra behandlar den offentliga fattigvården och den tredje behandlar privat välgörenhet och filantropi.

1.3.1 Sekelskiftets Stockholm

Stockholm vid sekelskiftet var en stad som präglades av industrialisering, urbanisering och ojämlikhet. De fattigas bostadssituation blev en tydlig manifestation av den stora sociala ojämlikhet som präglade sekelskiftet och Stockholms fysiska miljö speglade tydligt dessa sociala förhållanden. Det var till exempel vanligt att människor tvingades bo i skjul, i källare och på vindar (Thörn, 1997, s. 32). Bostadsfrågan kom att bli själva navet i debatten om den sociala frågan i Stockholm, alla andra sociala frågor tycktes vara förbundna med denna (Thörn, 1997, s. 33). Landsbygdsbefolkningens proletarisering och inflyttning till staden, med trångboddhet och svårigheter att finna bostäder för de inflyttade, gjorde att bostadsnöden blev synlig på ett helt annat sätt än tidigare. Tidigare hade det varit vanligt att arbetsgivaren erbjöd bostad men i och med industrialiseringen kom arbete och bostad alltmer att frikopplas från varandra (Svärd, 1998, s. 57). De nya förhållandena gjorde att inneboendesystemet blev alltmer utbrett (Svärd, 1995, s. 138). Bostadsbristen och bostädernas sanitära brister bidrog också till de olidliga hygieniska förhållanden som rådde i Stockholm. Bostäderna var ofta illa byggda, dåligt skötta och kunde vara fulla av mögel, fukt och ohyra, med dålig ventilation. Det fanns också allvarliga brister i stadens vattenförsörjnings- och avloppssystem. Kolera och andra epidemier bidrog till att dödligheten ökade stort i Stockholm fram till 1800-talets senare del. Dödstalet i Stockholm var det högsta kända i förhållande till andra jämförbara europeiska städer (Thörn, 1997, s. 37-38).

Hemlöshet var vid sekelskiftet 1900 i Stockholm ett stort problem för stadens befolkning. Även om det inte var ett nytt problem nådde hemlösheten runt sekelskiftet nya höjder. Detta hade att göra med den stora inflyttning från landsbygden som skedde under 1800-talets andra hälft vilket gjorde att staden växte oerhört snabbt. Stockholms befolkning ökade från cirka 95 000 år 1850 till drygt 300 000 invånare vid ingången av 1900-talet (Runquist, 2000, s. 39). Många levde extremt fattigt utan fast bostad. I och med industrialiseringen hade arbetslöshet blivit ett stort samhällsproblem, som också blev den främsta grunden till fattigdom. Men arbetare hade mycket gemensamt med arbetslösa då fattigdom var vanligt även bland arbetare eftersom tillgången på arbete var mycket osäker och lönerna ofta inte räckte till att skaffa en bra bostad och tillräckligt med mat och kläder (Thörn 1997, s. 43). Arbetar- och underklassen objektifierades ofta som en hotande pöbel (Jordansson, 1998, s. 88). I början av 1870-talet hade de styrande i Stockholm öppnat nödlägenheter åt hemlösa familjer där de fattigaste kunde bo hyresfritt. Byggverksamheten ökade, vilket ledde till ett lägenhetsöverskott under 1880-talet som i sin tur ledde till en sänkning av hyrorna. Men 1896 var situationen omvänd, en kraftig bostadsbrist ledde till hyresökning. Stadsfullmäktige fick därför återigen inrätta asyl- och nödlägenheter för hemlösa, vilket resulterade i Asylerna för husvilla (Ibid.).

Under 1800-talet var hemlöshet i betydelsen ”att vara utan bostad” inte ett etablerat begrepp, även om det förekom. Vanligare var att beskriva detta tillstånd som att vara ”husvill” eller att ”gå husvill” (Runquist, 2000, s. 30). Från 1800-talets mitt kan man se ett skifte i synen på hemlöshet, från att se den som ett framför allt polisiärt problem till att uppfatta det som ett socialt problem (Svärd, 1998, s. 55). Detta hängde ihop med en ny syn på fattigdom där samhälleliga och strukturella orsaker alltmer kom att betonas (Ibid, s. 56-57). Den så kallade sociala frågan hade stått i centrum i stora delar av Europa under större delen av 1800-talet som en konsekvens av de genomgripande samhällsförändringar industrialiseringen förde med sig (Svärd, 1995, s. 138).

1.3.2 Offentlig fattigvård

Sekelskiftets fattigvård reglerades av 1871 års fattigvårdsförordning. Den kan anses vara den strängaste fattigvårdsförordning som funnits i Sverige. Enligt den första fattigvårdsförordningen från 1847 hade alla som saknade ”medel och lovliga utvägar” rätt till understöd, alltså inkluderades även arbetsförmögna som var arbetslösa. Det var med 1847 års fattigvårdsförordning som fattigvården fick en enhetlig utformning, även om det dröjde fram till 1862 års kommunreform innan fattigvården skildes från kyrkan och blev en kommunal angelägenhet (Runquist, 2000, s. 40). I fattigvårdsförordningen 1871 inskränktes rätten till understöd genom fattigvården. Då var det bara de

som ansågs vara så kallade ”värdiga” fattiga så som barn, handikappade, gamla och sjuka som saknade anhöriga, som hade rätt till understöd. De andra ansågs vara ”ovärdiga” fattiga som hade sig själva att skylla för sin fattigdom och fick därför klara sig så gott de kunde (Hedenborg & Wikander, 2003, s. 123). Dock går denna kategorisering av fattiga längre tillbaka i tiden än 1871, ända sedan 1500-talet har man inom europeisk fattigvård skiljt på ”värdiga” och ”ovärdiga fattiga” (Sjögren, 1997, s. 86). Fattigvårdsförordningen 1871 kan därför sägas ha återupptagit denna uppdelning. I fattigvårdsförordningarna definierades samhällets skyldigheter på ett sätt som kan kopplas till en syn på det individuella självansvaret men också en syn på mannen som ekonomisk försörjare (Jordansson, 1998, s. 99). Mannen var enligt lagen ansvarig att försörja sin hustru men inte vice versa, dock ansågs hustrun ansvarig att försörja sina barn (Plymoth, 2002, s. 16). Den offentliga fattigvården präglades av borgerlighetens medelklassideal. Den hade under denna tid en repressiv karaktär där de ansvarslösa skulle fostras till ansvar och även fostras till kön, vilket innebar att fostra till samhällsnyttiga medborgare (Jordansson, 1998, s. 277). Fattigvårdsförordningen från 1871 var den strängaste under hela 1800-talet, men den kunde i det praktiska fattigvårdsarbetet modifieras så att den i praktiken var mindre restriktiv, så som i exemplet Norrköping (Plymoth, 2002, s. 136).

I Stockholm runt sekelskiftet fanns det flera typer av fattigvårdsinrättningar. Ett exempel var fattighuset på Sabbatsberg som 1899 bytte namn till Sabbatsbergs ålderdomshem som syftade till att vårda och underhålla fattiga äldre tillhörande Stockholms kommun som var i behov av att tas in (Jakobsson, 1989a, s. 186). Det fanns även försörjnings- och arbetsinrättningar. Dessa var till för fattiga som varit med om olycksfall, en anhörigs död eller andra omständigheter som gjorde att personerna var i behov av hjälp men inte borde tas in på fattighus. För de intagna gällde arbetsplikt efter förmåga och ingen fick avlägsna sig från inrättningen utan särskilt skäl (Jakobsson, 1989b, s. 242, 245). Det rådde en stor motvilja bland fattigt folk mot försörjningsinrättningen på grund av det stora antalet intagna men också på grund av ofriheten de intagna levde under (Ibid, s. 245).

Opinionen för att stat och kommuner borde ta ett större ansvar i arbetarbostadsfrågan växte sig stark under 1900-talets första decennium (Svärd, 1995, s. 138). Under 1900-talets två första decennier lades grunden till Sveriges moderna socialpolitik, med den allmänna pensionsförsäkringen 1913 som startskottet, där den hjälpbehövande inte längre sågs som ett objekt utan som en individ med grundläggande mänskliga rättigheter, så som rätt till bostad. 1918 års lag om fattigvård kan ses som en viktig hörnsten där fattigvården betecknades som en medborgerlig rättighet (Runquist, 2000, s. 43).

1.3.3 Privat välgörenhet och filantropi

Det var inte bara kommunala initiativ som togs i slutet av 1800-talet och början på 1900-talet rörande fattigdoms- och hemlöshetsfrågan, eller den sociala frågan som det kallades. Även de privata initiativen var många. Under 1800-talet fanns också ett långtgående samarbete mellan privat och offentlig fattigvård och dessa kan ses i termer av komplementaritet (Jordansson, 1998, s. 163). Vid 1900-talets början övergick dock en allt större del av den tidigare privata välgörenheten till offentlig regi (Hedenborg & Wikander, 2003, s. 124).

Välgörenhet och filantropi kan vid sekelskiftet ses som synonyma begrepp (Thörn, 1997, s. 29). Dock går det att göra en begreppslig skillnad där välgörenhet kan sägas stå för en äldre form med en renodlad bas i kristna, barmhärtiga värderingar som har inriktats på allmoseutdelning, medan filantropin kan sägas stå för en mer medveten socialpolitisk verksamhet där inriktningen istället låg på vägledning snarare än pengar (Jordansson, 1998, s. 123). Ett utmärkande drag för den filantropiska verksamhet som utvecklades under 1800-talet var att den i hög grad drevs av kvinnor (och också framför allt riktades till kvinnor), som var uteslutna från det politiska medborgarskapet men här fick möjlighet att delta i politisk aktivitet (Ibid, s. 19). Kvinnornas filantropiska arbete kan ses som en konstituering av synen på vad som var rätt uppgifter för kvinnor, legitimiteten för kvinnornas verksamhet grundades framförallt på de värden som var kopplade till kvinnligheten (Ibid, s. 278). Dock fanns det delar av den kvinnliga välgörenheten som utmanade den offentliga fattigvårdens syn på fattigdomen och dess orsaker genom att gå utöver de fastställda ramarna. Den kvinnliga välgörenheten kan därför betraktas som en politisk verksamhet och som en möjlighet för borgerliga kvinnor att verka ute i offentligheten. Detta deltagande ledde till att kvinnorna professionaliserade det sociala omvårdnadsarbetet (Ibid, s. 279).

Medan det inom den offentliga fattigvården fanns en betoning på samhällliga skyldigheter framhövdes inom den privata välgörenheten och filantropin känslor som medkänsla och empati (Ibid, s. 116). Dock sågs fattigdomen i sig inte som ett problem för vare sig den offentliga fattigvården eller privata välgörenheten och filantropin, den sågs som ett moraliskt snarare än ett ekonomiskt problem (Ibid, s. 120). En vanligt förekommande åsikt under 1800-talet var att allmosor fördärvade människor (Thörn, 1997, s. 44). Därför kom den offentliga fattigvården att kritisera den privata välgörenheten, i första hand den oorganiserade, då den ansågs riskera att öka fattigdomen och göra det möjligt att missbruka enskildas inneboende barmhärtighet (Jordansson, 1998, s. 120).

1.4 Tidigare forskning

I detta avsnitt kommer jag presentera tidigare gjorda studier som angränsar till min undersökning på olika sätt. Först presenterar jag två studier som var samtida med min undersökningsperiod, en från 1903 och en från 1912. Dessa berör båda bostadsfrågan i Stockholm runt sekelskiftet. Därefter presenterar jag två studier som båda undersökt fattigvården och dess understödstagare i Sverige under 1800- och det tidiga 1900-talet, den ena berör Norrköping och den andra Sundsvallsregionen.

Åren 1900 och 1902 gjordes en bostadsräkning i Stockholm. Man kartlade lägenheternas standard, hur många som bodde i varje lägenhet, vad lägenheterna kostade att hyra och hur många av hushållen som hade inneboende hos sig. Detta resulterade i *Af Styrelsen öfver Stockholms stads asylor för husvilla föranstaltad statistisk undersökning angående bostadsförhållandena i Stockholm : åren 1900 och 1902 / verkställd af J. Guinchard*. (Guinchard, 1903). Guinchard var anställd på Statistiska centralbyrån och hans undersökning baserade sig på bostadsräkningarna från 1900 och 1902. Tidigare hade flera bostadsräkningar gjorts, den tidigaste 1868, vilka kunde användas som jämförelsematerial. Resultatet av Guinchards undersökning var mycket negativt, en stor del av stadens befolkning visade sig leva under svåra bostadsförhållanden och bostadssituationen hade försämrats under 1890-talet. Utvecklingen var mest påtaglig i de mindre lägenheterna i de fattigare delarna av staden. Framför allt hade en våldsam kostnadsstegring skett, vilket ledde till extrem trångboddhet och att inneboendesystemet blev vanligare (Ibid, s. 16, 32, 38). I Guinchards undersökning från 1903 var det fler män som bodde inneboende medan andelen kvinnor i de minsta lägenheterna dominerade (Ibid, s. 20-22).

En annan undersökning av hemlösheten i Stockholm på tidigt 1900-tal gjordes i november 1912. Initiativet kom från murarförmannen Mauritz Fahlberg. Han samlade en grupp på tolv samhällsintresserade män från olika samhällsklasser för att ta sig an uppgiften att undersöka och beskriva situationen på de ungarlshotell och natthärbärgen för män i staden som vuxit fram, detta för att påverka den allmänna opinionen och på sikt förbättra situationen för samhällets hemlösa (Svärd, 1995, s. 131). Gruppen ville beskriva de hemlösas situation så verklighetstroget som möjligt för att kunna analysera de åtgärder som behövde vidtas (Ibid, s. 132). För att kunna klä av verkligheten förklarade sig gruppens medlemmar till hemlösa och gick under cirka tre månader runt till olika härbärgen där de, där det fanns plats, löste sängbiljetter och observerade förhållandena. Observationer och intervjuer genomfördes utan att man röjde deras egentliga syfte. Tolv asylor och härbärgen studerades ingående genom att besökas vid olika tidpunkter och dagar och av olika gruppmedlemmar. Detta utmynnade i ett 30-tal rapporter som skildrar de misärartade förhållandena på stadens asylor och härbärgen (Ibid, s. 133-134). Initiativtagarna till undersökningen stod nära eller

tillhörde det sedan 1903 nybildade liberala Centralförbundet för socialt arbete (CSA) och undersökningen redovisades i CSAs tidning *Social tidskrift* (Ibid, s. 133). Kritiken från undersökningsgruppen redogjorde för de ohygieniska förhållanden som präglade härbärgena så som ohyra i bäddarna, förorenad luft, dålig värmehållning, brist på möjlighet för gästernas renhållning och förvaring och oskäligen avgifter (Ibid, s. 136). Swärd menar att man inte bör se 1912 års undersökning som ett isolerat initiativ utan som ett uttryck för det ökade undersökningsintresse från en större grupp forskare, undersökare och reformanhängare som ville kasta ljus över bostadsfrågans sociala konsekvenser (Ibid, s. 134).

En studie som behandlar fattigvård, filantropi och genus under perioden 1872-1914 är Plymoths avhandling *Fostrande försörjning* (Plymoth, 2002). Studien handlar om fabriksstaden Norrköping. Plymoth undersöker de lösningar på ”den sociala frågan” som formulerades och utformades som normer och praktik på lokal nivå inom fattigvården och filantropin (Ibid, s. 9). Det är framför allt den sociala problematiken och de fattigvårdspolitiska lösningarna som konstruktioner formade av borgerliga socialpolitiker som hon intresserar sig för. Eftersom kvinnor i större utsträckning än män var fattiga och i större utsträckning än män fick fattigvård är bemötandet av arbetarkvinnors försörjnings- och fattigdomsproblem av särskilt intresse för Plymoth (Ibid, s. 10). Kvinnor har haft lättare än män att få fattighjälp på grund av genusföreställningar (ca 70 procent av de understödda i studien var kvinnor), samtidigt som Plymoth hävdar att fattigvården inte betraktade arbetarkvinnor som beroende utan som ansvariga för sin försörjning. Benägenheten att ge fattighjälp var relaterad till civilstånd, det fanns en större villighet att understödja ensamma gifta kvinnor eller änkor med barn än att medge ogifta mödrar understöd (Ibid, s. 311). Synen på mannen som familjeförsörjare blir enligt Plymoth framträdande hos fattigvården efter sekelskiftet då nyttan av skötsamhet och egenansvar påtalades framför allt för män (Ibid, s. 312-313). I studien av fattigvården i Norrköping 1872-1914 identifieras också från sekelskiftet ansatser att skilja värdiga från ovärdiga fattiga (Ibid, s. 314). Plymoths studie visar en mångtydig bild av borgerlighetens förhållningssätt till den arbetande kvinnan i fabriksstaden Norrköping. Utifrån de tre områden som studerats, den offentliga fattigvården, filantropin och fabriksföreningen menar hon att den offentliga fattigvården framför allt såg henne som en arbeterska med försörjningsansvar, medan filantropin framför allt såg henne som en moder och fabriksföreningen betonade rollen som hustru. En ambivalens blev tydlig mellan ett husmodersideal och de faktiska krav som ställdes. Enligt Plymoth gör detta att det tidigt industrialiserade Norrköping, med en stor andel fabriksarbetande kvinnor och stora klasskillnader, kan ses som en föregångare i fråga om problematiken kring kvinnors lönearbete och den framväxande konflikten mellan lönearbete och hushållsansvar (Ibid, s. 324-325).

I artikeln "Vulnerability among paupers: Determinants of individuals receiving poor relief in nineteenth-century northern Sweden" har Vikström studerat fattiga understödstagare i Sundsvallsregionen på 1800-talet (Vikström, 2006). Vikström konstaterar att vi idag vet mycket om tidigare samhällens fattigvård, om lagar och hur den organiserades, men att vi vet mindre om de människor som fick understöd, varför detta är fokus för hennes studie (Ibid, s. 224). Hon kombinerar digitaliserade sockenregister med mötesprotokoll för att komma åt de understödstagare som annars ofta är svåra att komma åt med historisk data. Gemensamt för dessa var att de ofta hade familjenätverk men att dessa saknade möjlighet att ge personerna det stöd de behövde. Nära familjemedlemmars död och födelse kunde riskera människors försörjning av sig själva och sina familjemedlemmar (Ibid, s. 223). Av betydelse var också kön då kvinnor på grund av biologiska förutsättningar så som barnafödande och längre förväntad livslängd än män var mer sårbara för fattigdom, men också på grund av förväntningar och den genussegregerade arbetsmarknaden (Ibid, s. 236). Var personerna befann sig i livscykeln var också en avgörande faktor, barn, föräldrar till småbarn och gamla var extra sårbara för fattigdom (Ibid, s. 229-230). Vikström har applicerat sårbarhet som koncept för att fånga in fattigdomens dynamiska avgörande faktorer på både individuell och strukturell nivå. Fattigdomen och sårbarheten begränsade understödstagarnas aktörskap, men gjorde det inte obefintligt då några understödstagare i Vikströms studie omförhandlar vilket typ av stöd de ansåg sig ha rätt till (Ibid, s. 237).

De två undersökningarna som är samtida med mitt undersökningsmaterial har relevans för min undersökning i och med att de beskriver bostadssituationen i Stockholm och förhållandena på asylerna i staden. Plymoths studie av fattigvården i Norrköping 1872-1914 relaterar till min undersökning i och med att hon studerar fattigvård och dess understödstagare och har analyserat dessa utifrån faktorer så som kön, civilstånd och omsorgsansvar. Vikströms studie av understödstagare i Sundsvallsregionen på 1800-talet har relevans för min studie genom dess fokus på fattigvårdsunderstödstagare och belysning av faktorer så som understödstagarnas fas i livscykeln. Delar av Plymoth och Vikströms studier kommer även användas för att underbygga teoretiska antaganden. Dessa redogörs för nedan.

2. Teoretiska utgångspunkter

Denna uppsats kan betraktas som relativt empiristyrd som en konsekvens av källmaterialets karaktär, varför jag inte använder en utarbetad teoretisk modell som jag sedan testar empiriskt. Däremot har jag ett antal teoretiska utgångspunkter, som presenteras nedan. Dessa utgörs framför allt av ett

kombinerat struktur- och individperspektiv på hemlöshet och på vilka som ansetts värdigast understöd, men också av historiska fakta som resulterar i ett antal teoretiska antaganden. Teoriavsnittet inleds med en kort redogörelse för individ- respektive strukturperspektiven på hemlöshet för att sedan behandla kön, migration och fas i livscykeln under varsin rubrik. Mina frågeställningar kan betraktas som sprungna ur dessa teoretiska antaganden.

2.1 Hemlöshet, individ och struktur

Det finns olika teoretiska förklaringar till hemlöshet. Dessa kan sägas gå i två riktningar, de individorienterade och de strukturorienterade förklaringarna (Swärd, 1998, s. 40). De som företräder det individorienterade perspektivet tar sin utgångspunkt i individuella förhållanden medan de som företräder det strukturorienterade perspektivet istället utgår från att hemlöshet orsakas av socioekonomiska förhållanden som existerar utanför de som drabbas av dem (Swärd, 2000, s. 68-69). Min teoretiska utgångspunkt utgörs av en kombination av de båda perspektiven. Ett samhälles ekonomiska och sociala strukturer måste ses som avgörande för att människor hamnar i hemlöshet. Men individuella faktorer så som människors fas i livscykeln, som exempelvis Vikströms studie tar upp, har också betydelse. För en heltäckande analys av hemlöshet som fenomen i en specifik historisk kontext bör de båda perspektiven därför komplettera varandra för att fånga in hemlöshet som ett komplext samhällsfenomen. Valet av perspektiv har också varit en fråga om val av källmaterial. Mitt material ger viss information som gör en analys av faktorer på individnivå möjlig.

2.2 Kön

Föreställningar om kön hos fattigvården kan antas ha varit en betydelsefull faktor för könsfördelningen på vilka som vistades på Asylerna för husvilla, och vilka som ansågs värdiga understöd och inte. Fattigvårdsförordningen från 1871 representerar en syn på mannen som ekonomisk försörjare. Detta gör att en arbetsför man hade svårt att uppfattas vara berättigad understöd då han har en skyldighet att försörja sig själv. En kvinna å andra sidan hade lättare att uppfattas som rätt typ av fattig även om hon skulle kunna betecknas som arbetsför. Istället för att vara ansvarig för den ekonomiska försörjningen ansågs hennes ansvar ligga i den moraliska försörjningen (Jordansson, 1998, s. 99).

Kvinnor har enligt tidigare forskning utgjort en majoritet av fattigvårdens understödstagare. Detta skulle kunna tas som ett belägg för kvinnors mer omfattande fattigdom som kan ses som en

konsekvens av den könsstrukturerade arbetsmarknaden och det ofta större omsorgsansvaret kvinnor haft för barn (Plymoth, 2002, s. 141-142). Men Jordansson menar att kvinnor framförallt understöddes i egenskap av kvinnor, för att de ansågs vara mer beroende än män (Jordansson, 1998, s. 99-100). Plymoth stödjer delvis Jordanssons tes och hävdar även hon att kvinnor haft lättare att beviljas understöd i egenskap av kvinnor. Men hon vill samtidigt framhålla att fattigvården generellt inte behandlade arbetarkvinnor som beroende, de ansågs ha försörjningsansvar för sig själva och om de inte var gifta ibland för andra (Plymoth, 2002, s. 311). Hon frågar sig om det fanns en koppling mellan arbetarkvinnornas mer utbredda fattigdom och fattigvårdens ställningstagande om understöd och konstaterar då att kvinnornas sämre anknytning till arbetsmarknaden och många kvinnors försörjningsansvar för barn fick konsekvenser inom fattigvården (Plymoth, 2002, s. 161). Hon menar vidare att det är problematiskt att skilja mellan den strukturella problematikens genomslag och att kvinnor uppfattades som mer legitimt beroende och att praxis formades utifrån detta (Ibid). Det är alltså svårt att isolera skälen till varför kvinnor haft lättare att beviljas understöd, men troligtvis har det varit både på grund av kvinnors mer omfattande fattigdom och på grund av föreställningar om kvinnor som beroende. Oavsett så gör dessa antaganden det intressant att undersöka könsfördelningen på Asylerna för husvilla 1902.

Min första frågeställning är sprungen ur dessa antaganden om kön som en betydande faktor för att bli beviljad fattigvård.

2.3 Migration

Migration har ofta setts som en avvikelse eller ett avbrott i en historisk utveckling. Men migration har länge präglat samhällen, både lokalt och globalt, och kan i de flesta kontexter ses som en viktig förutsättning för urbanisering (Sharpe, 2001, s. 3). Den migration som skedde under 1800-talets andra hälft från landsbygden till Stockholm var en avgörande förutsättning för Stockholms urbanisering. Ett samband mellan hemlöshet och migrationsbakgrund tycks existera i Sverige idag, 43 % av Sveriges hemlösa var födda utomlands i Socialstyrelsens nationella kartläggning av hemlöshet i Sverige 2017 (Socialstyrelsen, 2017, s. 19). Detta samband kan med stor sannolikhet även ha funnits i Stockholm 1902, det var svårare för de nyinflyttade fattiga vid sekelskiftet att hitta en bostad jämfört med de som ursprungligen var från Stockholm (Thörn, 1997, s. 56) Det finns därför skäl att tro att sambandet mellan hemlöshet och migrationsbakgrund även går att hitta i Stockholm 1902 bland de hemlösa som togs in på Asylerna för husvilla.

Årtiondena runt sekelskiftet 1900, med industrialisering, urbanisering och ökat lönearbete, var omvälvande på många sätt, också för genusrelationerna. Många förflyttade sig, bytte arbete och bostad och ändrade vanor och uppfattningar. (Hedenborg & Wikander, 2003, s. 85) Bland de som migrerade från landsbygden till städer var majoriteten kvinnor (Morell, 2001, s. 80). Detta kan ses som en konsekvens av de hårda villkor många kvinnor på landsbygden levde under. Många pigor som arbetade på landsbygden utnyttjades hårt och deras arbete var ofta mindre reglerat än drängars. Pigorna hade också fler sysslor än drängarna och inga inlagda pauser i arbetet. De förväntades vara tillgängliga dygnet runt och var de som skulle vara först upp på morgonen och sist i säng på kvällen (Hedenborg & Wikander, 2003, s. 75, 83). Kvinnorna inom jordbruket hade också ofta de repetitiva, slentrianmässiga, assisterande uppgifterna och de enda kvinnor som fick ledande driftsansvar var änkor (Morell, 2001, s. 316). Då fler kvinnor migrerade från landsbygden till städer och det kan finnas ett samband mellan hemlöshet och migrationsbakgrund finns det skäl att tro att det eventuella sambandet mellan hemlöshet och migrationsbakgrund 1902 skulle kunna vara könat.

Min andra frågeställning är sprungen ur dessa teoretiska antaganden om ekonomiska och sociala strukturers betydelse och de könade migrationsströmmar som skedde från landsbygd till stad under 1800-talets senare del.

2.3 Fas i livscykeln

Att undersöka vilka som togs in på Asylerna för husvilla säger både något om vilka som av strukturella orsaker var hemlösa i Stockholm 1902, men också om vilka individuella faktorer som kan ha skapat en sårbarhet för hemlöshet och även påverkat de lokala myndigheterna och vilka de ansåg ha rätt till understöd. Förutom strukturella förhållanden så som exempelvis missväxt och lågkonjunktur har människors fas i den individuella livscykeln visat sig öka risken att hamna i fattigdom (Vikström, 2006, s. 228). De individuella faktorer jag kommer behandla är faktorer som är kopplade till personernas fas i livscykeln så som ålder, civilstånd och omsorgsansvar. Dessa kan också antas vara nära förknippade med fattigvårdens syn på vem som var arbetsför och inte.

Nyckelordet för att få fattighjälp kan sägas ha varit arbetsoförmåga (Plymoth, 2002, s. 149). Både människors faktiska arbets(o)förmåga och fattigvårdens syn på densamma kan sägas hänga ihop med människors fas i livscykeln. Barndomen, föräldraskap med små barn och ålderdomen utgör tre perioder där människor är extra sårbara för fattigdom. Dessa perioder i livet kan också påverka de lokala myndigheternas vilja att ge understöd, ofta har barn, familjer och äldre prioriterats av fattigvården (Vikström, s. 229-230). Dessa grupper, barn, familjer och äldre, kan därför eventuellt

antas vara överrepresenterade i journalerna från Asylerna för husvilla 1902. Dock var de som migrerade och lämnade landsbygden och jordbruket, och sårbara för fattigdom av andra anledningar, framför allt människor i arbetsför, giftasvuxen och fruktsam ålder (Morell, 2001, s. 80).

Civilståndet har också varit en viktig faktor, om inte den viktigaste, för möjligheten att beviljas understöd, både för män och för kvinnor i Norrköping under perioden Plymoth undersökt (Plymoth, 2002, s. 154). Någorlunda friska och skötsamma gifta män kunde få understöd i hemmet medan ensamma mer marginaliserade män i högre utsträckning hamnade på institution eller lämnades åt sin egen förmåga (Ibid, s. 153-154). För kvinnor sågs änkeståndet som moraliskt rätt, fattigdomen blev legitim eftersom de förlorat sin formella försörjare. På samma sätt sågs ensamma hustrur med barn (Ibid, s. 154). I Norrköping var den lägst prioriterade gruppen bland kvinnor de ogifta mödrarna. Detta kan ha att göra med att de hade rätt till tillfälligt stöd efter förlossning och att fattigvården ibland utackorderade deras barn. Föräldraskapet var ett grundläggande skäl för att ge ordinarie understöd, men att ha barn var inte ett avgörande skäl för att få fattighjälp i Norrköping (Ibid, s. 155). Enligt tidens statistik föddes 40% av alla barn av ogifta mödrar vid mitten av 1800-talet i Stockholm (Thörn, 1997, s. 52). Decennierna före sekelskiftet fanns det i staden fler ogifta vuxna kvinnor än det någonsin funnits vare sig förr eller senare (Ibid, s. 57). Mannens ekonomiska ansvar för utomäktenskapliga barn reglerades inte i lag förrän 1917 (Jordansson, 1998, s. 218). Det kan därför vara intressant att titta närmare på i vilken mån ogifta kvinnor finns representerade i källmaterialet.

Min tredje frågeställning är sprungen ur dessa teoretiska antaganden om ålder, civilstånd och omsorgsansvar som avgörande faktorer för att beviljas fattigvård.

3. Källmaterial

Källmaterialet till denna uppsats utgörs av journaler från Asylerna för husvilla från 1902. Asylerna för husvilla var en organisation som inrättades av Fattigvårdsnämnden 1899. Tidigare på 1800-talet hade Stockholms stads myndigheter försökt avhjälpa den mest akuta nöden genom provisoriska härbärgen. Men när Asylerna för husvilla inrättades var det för att stadsfullmäktige insåg att permanenta asyler för husvilla behövdes (Jakobsson, 1989b, s. 247). Asylerna för husvilla hade som uppgift att ordna bostäder åt fattiga familjefäder, kvinnor och barn som saknade bostad, i första hand åt dem som tillhörde Stockholms kommun. För att hamna på asylerna krävdes ingen avgift men en remiss från fattigvårdsorgan eller polismyndigheten (Ibid.). År 1900 öppnades natt- och barnasyler och 1905 öppnades härbärgen för nattlogi i högst fem nätter/månad utan att vare sig remiss eller avgift

krävdes. 1906 tillkom landsasylen vid Åsögatan för fattiga barnaföderskor från landsorten. Till asylerna kom även människor som vräkts och omhändertagits av polisen. I regel var det från början tänkt att en hemlös person inte fick vistas längre än två veckor på nattasyl och att det skulle gå tre månader mellan samma persons asylvistelser (Ibid.). Tiden människorna spenderade på asylerna är inte fokus för min studie, men det kan vara värt att konstatera att många människor bodde bra mycket längre än två veckor på nattasylerna i mitt material från 1902. År 1902, som jag har valt som nedslagsår, fanns det, som det framgår av källmaterialet, fyra asyl i Asylerna för husvillas regi, Asylen för män på Tjärhovsgatan, Asylen för kvinnor på Östgötagatan och Barnasylerna på Åsögatan respektive Sabbatsbergsvägen. På mansasylen togs också pojkar in från vad det verkar som sju år och uppåt och på kvinnoasylen togs också flickor in från tolv år vad det verkar som. Dock fanns det även pojkar över 7 och flickor över 12 som bodde med eller utan sina mödrar på barnasylerna. Det fanns alltså inga vattentäta skott mellan vilka som vistades på de olika asylerna med avseende på ålder.

Jag har i denna studie använt mig av två journalvolymerna för att komma åt information om de som vistades på Asylerna för husvilla 1902, den ena behandlar åren 1901-1902 och den andra 1902-1905. I dessa volymer står besökarna i den ordning de besökte och skrevs ut från de olika asylerna. Totalt har jag samlat in information från 1073 asylbesök varav 327 var vuxna och resterande 746 var barn. Bland de vuxna fanns det 25 personer som vistats på asyl två gånger under 1902 och fem personer som vistats på asyl tre gånger. Trots att jag har identifierat de personer som besökte asylerna två eller tre gånger under 1902 och därför skulle kunna använda mig av unika besökare i min analys kommer jag istället att använda de unika besöken. Detta för att de nya besöken troligtvis krävde en ny remiss från Fattigvårdsnämnden och därför ett nytt enskilt beslut.

Jag undersöker Asylerna för husvilla, som representerar ett kommunalt initiativ för tillfälligt boende för hemlösa, genom en tvärsnittsundersökning av året 1902. Information om alla individer som vistats på Asylerna för husvilla år 1902 har samlats in. Urvalet jag gjort är baserat på val av tvärsnittsåret snarare än val av särskilda individer eller enskilda asyl. Året 1902 valde jag då Asylerna för husvilla startade 1899, med de första nattasylerna 1900, och jag inte ville ta de första åren då det kan antas ta ett tag för en verksamhet att komma igång och utarbeta rutiner och strukturer. Journalerna från 1900 såg något annorlunda ut än de kommande åren, vilket tyder på detta. Om jag istället hade valt att göra ett slumpmässigt urval av individer hade jag kunnat undersöka fler år, men då slumpmässigt urval medför osäkerheter när det kommer till att generalisera valde jag att göra ett tvärsnitt istället. Jag hade också kunnat välja ut en asyl och följa den ett antal år. Detta valde jag bort då detta hade resulterat i en undersökning av en specifik grupp, om jag till exempel valt att följa individerna på mansasylen hade jag bara kunnat säga något om de hemlösa männen. Jag ville istället undersöka den stora gruppen

hemlösa som togs in på Asylerna för husvilla, såväl kvinnor som män och barn. Därför anser jag att ett tvärsnitt passar min undersökning bäst.

Material från Asylerna för husvilla är tidigare utforskat, vilket har utgjort det största motivet till min undersökning och också dess utforskande karaktär. Journalerna från Asylerna för husvilla är inte digitaliserade men finns tillgängliga på Stockholms Stadsarkiv. Materialet är ojämnt bevarat och inte särskilt väl strukturerat. En stor del av undersökningens arbetsinsats har därför bestått i att inventera materialet och avgöra hur det kan användas för att besvara studiens frågeställningar. Två typer av journaler finns bevarade. Den ena typen är journaler för enskilda asylers där det bara är journaler från barn- och kvinnoasylerna bevarade. Den andra typen är en slags samlingsjournal för journalerna över de enskilda asylerna, där uppgifter från fyra olika asylers går att finna, mansasylen på Tjärhovsgatan, kvinnoasylen på Östgötagatan och barnasylerna på Åsögatan respektive Sabbatsbergsvägen. I samlingsjournalerna går alltså att finna information om såväl kvinnor och män som barn som bodde på asylerna för husvilla. Då det inte stod något om att det var en samlingsjournal och de två typerna av journaler var väldigt lika, var jag tvungen att testa för att kunna vara relativt säker. Jag tog därför ca 20 barn och kvinnor från barnasylens journaler två olika år och letade upp dessa i det jag antog var samlingsjournalen och fann att dessa stod i samma ordning, med samma information i båda journalerna. Likadant gjorde jag med 20 kvinnor från kvinnoasylens journaler två olika år och fann samma resultat. Dessa samlingsjournaler från 1902 speglar med all sannolikhet de som bodde på asylers i Stockholm i Asylerna för husvillas regi 1902, och det är därför jag har valt att undersöka samlingsjournalerna istället för journalerna för de enskilda asylerna för kvinnor och barn.

Bland informationen i dessa samlingsjournaler fanns tre olika identifikationsnummer varav jag dragit slutsatsen att ett var kopplat till asylens personerna vistats på, ett var ett familjenummer som alla ur samma familj delade och ett tredje som var av oklar betydelse. Av dessa ansåg jag familjenumret vara av särskilt intresse då det möjliggör att koppla ihop familjemedlemmar som inte stod tillsammans i journalerna. Ibland stod familjer tillsammans i journalerna, men ofta var de också utspridda om de bott på olika asylers eller på samma asyl vid olika tidpunkter. Annan information som fanns i journalerna var namn, civilstånd, födelsedatum och -ort, vilka månader och dagar som personen vistats på asylens, namn på asylens eller asylerna personen vistats på, remiss- och sjukhusdatum, datum då personen lämnat asylens och eventuell adress på erhållen bostad. Det finns dock en hel del information om människorna som togs in på Asylerna för husvilla som journalerna inte tar upp. Till exempel säger de inget om vilka individuella orsaker som låg bakom att personerna togs in.

Jag samlade in all information från de första hundra besöken på asylerna, men insåg att detta skulle bli för tidskrävande och gjorde därför avgränsningar. Avgränsningarna jag då gjorde var att fokusera på de vuxna och deras familjenummer, civilstånd, födelsedatum och -ort, namn på asyl, kön och antal barn. Kön stod inte som en kategori i journalerna men var lätt att läsa av genom namnen. Antal barn kunde jag inte samla information om förrän all annan information var insamlad och jag kunde sortera besöken efter familjenumret och koppla barnen till de vuxna. När jag gjorde det räknade jag också manuellt ut de vuxnas ålder utifrån deras födelsedatum. Vid detta tillfälle räknade jag också hur många av de vuxna som besökt asylerna flera gånger under året 1902 genom att räkna de där familjenummer, födelsedatum och kön sammanfaller. Jag har även samlat in information om barnen, både för att jag är intresserad av hur stor andel barnen utgjorde av de som vistades på Asylerna för husvilla 1902, men också för att kunna koppla deras familjenummer till de vuxna föräldrarna för att se hur många barn de hade. Men eftersom jag är mer intresserad av de vuxna samlade jag endast in familjenumret, födelseort och namn på asyl för barnen. När det gäller kategoriseringen av barn och vuxna har jag gått efter de kategoriseringar som gjorts i journalerna under kategorin civilstånd. Där var alternativen för vuxna att vara gift, ogift, "enka" eller "enkling". För barn fanns alternativen äkta och oäkta. Det finns enstaka fall då personer under 18 år räknats som vuxna och fått beteckningen gift eller ogift istället för äkta eller oäkta. Dessa utgör dock ingen majoritet, det handlar om tre personer varav en var 15, en 16 och en 17. Men eftersom de antagligen setts som vuxna av Asylerna för husvilla har jag räknat dessa till de vuxna.

Asylerna för husvilla var inte ensamma om att tillhandahålla tillfällig bostad för Stockholms hemlösa vid sekelskiftet. Asylerna och härbärgen drevs också i privat regi. Frälsningsarmén, med bidrag från stadsfullmäktige, drev till exempel två härbärgen i Stockholm sedan 1892 (Jakobsson, 1989b, s. 248). Att Asylerna för husvilla bedrevs i kommunal regi, och att det krävdes en remiss från Fattigvårdsnämnden, kan ha haft betydelse för vilka som bodde där. Man skulle till exempel kunna anta att privata initiativ var mindre restriktiva när ingen remiss från Fattigvårdsnämnden krävdes.

Det är svårt att säga i hur stor utsträckning de hemlösa som vistades på Asylerna för husvilla kan sägas representera den större gruppen hemlösa i Stockholm vid sekelskiftet. Det förefaller nämligen otroligt att alla Stockholms hemlösa vistades på Asylerna för husvilla 1902, vilket ställer till problem när det kommer till representativitet, om jag vill säga något om den större gruppen hemlösa i Stockholm 1902. Den grupp hemlösa som inte fick hjälp, eller som fick hjälp av andra aktörer än Asylerna för husvilla kan jag säga väldigt lite om. På grund av detta problem kan jag i princip bara generalisera med säkerhet om de hemlösa som vistades på Asylerna för husvilla 1902. Dock tror jag ändå att denna grupp kan säga *något* om den större gruppen hemlösa i Stockholm vid sekelskiftet,

även om mitt urval inte helt stämmer överens med den större gruppen hemlösa. Men jag kan alltså inte med säkerhet säga vilka som var hemlösa i Stockholm 1902. Men det jag däremot med säkerhet kan säga är vilka hemlösa som beviljades hjälp av Asylerna för husvilla 1902 och därmed vilka hemlösa som prioriterades av de lokala myndigheterna.

4. Metod

Min forskningsstrategi utgörs av en kvantitativ deskriptiv ansats där min forskningsdesign består av en fallstudie av ett tvärsnitt. För att besvara mina tre frågeställningar har jag formulerat ett antal operationaliserade frågeställningar. För den första frågeställningen om det eventuella sambandet mellan kön, hemlöshet och möjligheten att bli beviljad boendeunderstöd lyder följande operationaliserade frågeställning:

- *Hur såg könsfördelningen ut bland personerna som vistades på Asylerna för husvilla 1902?*

För den andra frågeställningen om sambandet mellan hemlöshet och migration, och om detta samband har en könad dimension i Stockholm 1902, lyder följande operationaliserade frågeställningar:

- *Hur stor andel av de som vistades på Asylerna för husvilla 1902 hade migrationsbakgrund?*
- *Hur stor andel av kvinnorna respektive männen hade migrationsbakgrund?*

För att kunna identifiera ett samband mellan hemlöshet och migration skulle jag behöva jämföra andelen med migrationsbakgrund i mitt material med andelen av befolkningen med migrationsbakgrund i Stockholm 1902, så att jag kan avgöra om de hemlösa på Asylerna för husvilla i högre utsträckning har migrationsbakgrund än befolkningen i stort. Dock har den typen av statistik jag varit ute efter varit svår att hitta. Det jag hittat har varit antal inflyttade till Stockholm 1902 och inte antal eller andel med migrationsbakgrund som bodde i Stockholm 1902, vilket gör siffrorna svåra att använda. På samma sätt skulle jag behöva statistik på hur stor andel av kvinnorna respektive männen som hade migrationsbakgrund i Stockholm 1902. I brist på denna statistik kommer jag alltså inte med säkerhet kunna identifiera ett samband mellan hemlöshet och migration, och heller inte kunna avgöra om detta samband är könat. Men i och med att min studie har en utforskande karaktär, i och med att materialet tidigare är utforskat, har mitt syfte inte varit att säkerställa samband, utan istället utforska *möjliga* samband. Svaren på frågeställningarna kan alltså peka i en riktning snarare än att säkerställa ett samband.

För att besvara den tredje frågeställningen lyder följande operationaliserade frågeställningar:

- *Hur ser åldersstrukturen ut hos de som vistades på Asylerna för husvilla 1902?*
- *Vilket civilstånd var vanligast hos kvinnor respektive män (och med eller utan barn)?*

- *Hur stor andel av de vuxna som vistades på Asylerna för husvilla 1902 hade omsorgsansvar för barn?*

Dessa operationaliseringar av den tredje frågeställningen kan också peka i riktningar snarare än säkerställa vilka faktorer som hade mest betydelse för att bli beviljad boende på Asylerna för husvilla. Till exempel kan det ha funnits andra faktorer som påverkade vilka som blev beviljade understöd som var av större eller lika stor betydelse än de jag undersöker, så som exempelvis understödstagarnas sjukdomsstatus och existerande familjenätverk.

Variablerna för min datainsamling var familjenummer, kön, civilstånd (för de vuxna), födelsedatum (för de vuxna), födelseort, namn på asyl, antal barn (för de vuxna) och ålder (för de vuxna). För att underlätta datainsamlingen har jag kodat om de kvalitativa variablerna till siffror (förutom namn på asyl som förkortats till första bokstaven, T, Ö, S och Å). Variabeln kön hade tre variabelvärden där kvinna fick siffran 1, man 2 och barn 3. Variabeln civilstånd hade tre variabelvärden där gift fick siffran 1, ogift 2 och änka/änkling 3. Födelseort fick 4 möjliga variabelvärden genom att jag gav Stockholm siffran 1, andra orter i Sverige 2, andra europeiska länder 3 och uppgift saknas 4. Denna kategorisering gjorde jag för att lättare kunna analysera mitt material. I resultatdelen har jag slagit samman variabelvärdena 2 och 3 till en kategori, inflyttade med annan födelseort än Stockholm. Det intressanta för mig är att kunna skilja på de med migrationsbakgrund och de som är infödda stockholmare, och det möjliggör denna kategorisering. Dock kan den innebära ett problem då jag med den inte kan säga något om migrationens karaktär, om den varit långväga eller kortväga, vilket kan ha relevans.

I presentationen av åldersstrukturen har jag valt att göra detta genom åldersintervall. Detta för att skapa tydlighet och inte fästa fokus vid enskilda åldrar. Att det till exempel finns tre gånger så många 44-åringar som 45-åringar representerade i materialet har antagligen med slumpen att göra, och inte med att 44-åringarna var mer sårbara för fattigdom eller hade lättare att beviljas understöd. När det kommer till antal barn har jag i presentationen av resultatet valt att endast ha två variabelvärden där den ena står för inga barn och den andra står för att man har barn (vilket var 1-7 stycken) Jag har alltså inte lagt vikt vid hur många barn personerna hade utan endast om de hade barn. Detta har jag gjort då det första barnets födelse kan ses som den största omställningen och skillnaden mellan att inte ha några barn och att ha ett barn på många sätt kan anses vara större än mellan att ha två och fyra barn. Nilsson har studerat kvinnor inom hemindustrin i Sverige under den andra industriella revolutionen och framhåller hur tiden för första barnets födelse var av avgörande betydelse för kvinnornas beslut att börja arbeta inom hemindustrin, medan det andra och tredje barnets födelse inte visade sig vara avgörande (Nilsson, 2015, s. 35).

Resultatet är indelat i tre delar, en del för varje frågeställning, inklusive dess operationaliserade frågeställningar. Datainsamlingen och diagrammen är gjorda i Excel. I diskussionen diskuteras resultaten.

5. Resultat

5.1 Kön

I Tabell 1 syns fördelningen av samtliga intagna kvinnor, män och barn på Asylerna för husvillas fyra asyler 1902. Barnen tycks vara i majoritet, 70 % av samtliga intagna var barn. Med det konstaterat kommer barnen inte vara fokus för undersökningen, förutom när de är kopplade till sina föräldrar.

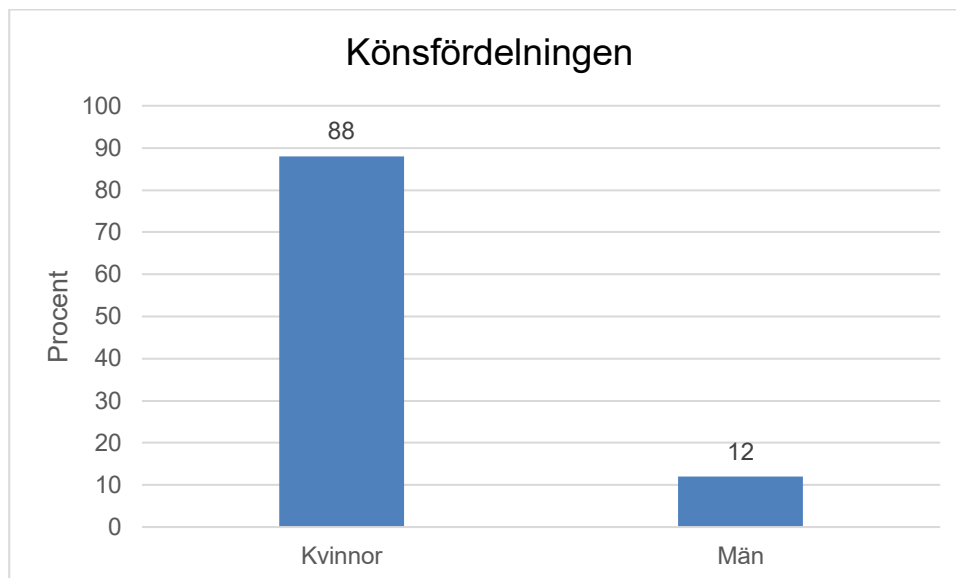
Tabell 1. *Samtliga intagna på Asylerna för husvilla 1902 grupperat efter antal och andel kvinnor, män och barn.*

	Antal (Procent)
Kvinnor	289 (27 %)
Män	38 (3 %)
Barn	746 (70 %)
Totalt	1073 (100%)

Källa: Källa: Barn-och nattasylernas journaler, Arkivförteckning 0810A, Asylerna för husvilla, Volym D1A2 och D1A3, Stockholms stadsarkiv (SSA)

Fokus i denna undersökning ligger på de vuxna individerna. I Figur 1 illustreras därför könsfördelningen bland de vuxna intagna.

Figur 1. Könsfördelningen bland de vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902.

Omfattar enbart individer över 15 år.

Källa: Se Tabell 1.

Kvinnorna utgör alltså en stor majoritet bland de vuxna intagna, 289 kvinnor utgjorde 88 % av de vuxna intagna medan 38 män utgjorde enbart 12 % av de vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902. Detta är ett talande resultat som går i linje med Jordansson och Plymoths studier som uppmärksammar hur kvinnor har utgjort majoriteten av fattigvårdsunderstödsstagare. Detta kan ha att göra med fattigvårdens syn på vem som har mest rätt till understöd, och att kvinnor har setts som beroende i högre grad än män. Både Jordansson och Plymoth har framhållit hur kvinnor har haft lättare att beviljas fattigvård än män på grund av genusföreställningar. Det är för mig svårt att säga om dominansen av kvinnor i journalerna från Asylerna för husvilla 1902 beror på strukturella ekonomiska och sociala faktorer som den högre andelen kvinnor som migrerade från landsbygden och kvinnors mer omfattande fattigdom och större omsorgsansvar för barn, eller om det snarare beror på att kvinnor ansågs mer värdiga understöd än män för att de ansågs ha mindre försörjningsansvar. Men eftersom skillnaden i andelen kvinnor och män är så pass stor är det rimligt att anta att det inte enbart handlade om kvinnors mer omfattande fattigdom och att kvinnor var hemlösa i så pass mycket större utsträckning än män. Snarare blir ett rimligt antagande att kvinnor hade lättare att beviljas boendeunderstöd av Asylerna för husvilla.

5.2 Migration

I Tabell 2, presenteras samtliga intagnas födelseort på Asylerna för husvilla 1902. Det går även att utläsa skillnader sett till födelseort mellan grupperna kvinnor, män och barn. Framträdande resultat

är att barnens födelseort i hög grad tycks vara Stockholm, vilket inte är ett särskilt överraskande resultat, eftersom asylerna var belägna i Stockholm. Och eftersom barnen utgör majoriteten av alla de som varit intagna på Asylerna för husvilla 1902, var Stockholm också den vanligaste födelseorten för samtliga intagna, 66 % var födda i Stockholm.

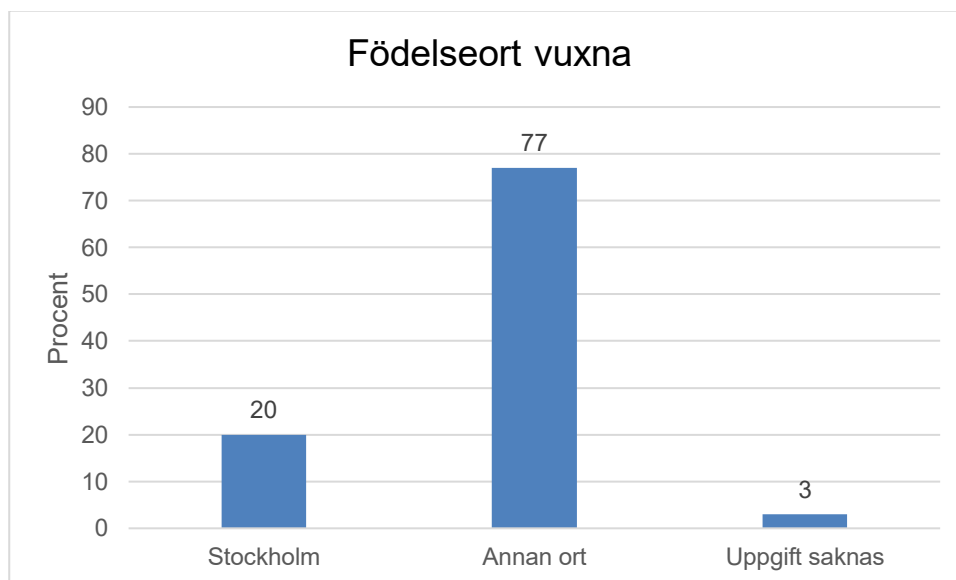
Tabell 2. Födelseort samtliga intagna på Asylerna för husvilla 1902, antal och procent.

	Stockholm	Annan ort	Uppgift saknas	Totalt
Kvinnor	60 (21 %)	220 (76 %)	9 (3 %)	289 (100 %)
Män	6 (15 %)	31 (82 %)	1 (3 %)	38 (100 %)
Barn	640 (86 %)	89 (12 %)	17 (2 %)	746 (100 %)
Totalt	706 (66 %)	340 (31 %)	27 (3 %)	1073 (100 %)

Källa: Se Tabell 1.

Eftersom undersökningens fokus ligger på de vuxna som vistades på Asylerna för husvilla 1902 illustreras de vuxnas födelseort i Figur 2.

Figur 2. Födelseort för samtliga vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902.

Omfattar enbart individer över 15 år.

Källa: Se Tabell 1.

Om man istället tittar på enbart de vuxnas födelseort blir resultatet ett annat, totalt hade nästan 80 % av de vuxna migrationsbakgrund. Dock är det en något högre andel av männen som hade

migrationsbakgrund jämfört med andelen kvinnor med migrationsbakgrund, 82 % respektive 76 %. Detta skulle kunna tala emot att den högre andelen kvinnor som migrerade också skulle återspeglas bland människorna som vistades på Asylerna för husvilla 1902. Men eftersom männen är så få till antalet säger denna procentsats inte lika mycket.

Detta resultat pekar i riktningen att det skulle kunna ha funnits ett samband mellan migrationsbakgrund och hemlöshet. Trots att jag inte har kunnat jämföra andelen med migrationsbakgrund i mitt material med andelen med migrationsbakgrund i Stockholm 1902 är ca 80 % en hög siffra, vilket indikerar att ett samband skulle kunna ha funnits. Denna siffra sedd i kontexten av sekelskiftets Stockholm och den omfattande migrationen från landsbygd till stad som skedde då, och också med hänsyn till migranternas extra utsatthet talar för det eventuella sambandet. Dock är det oklart om detta samband hade en könad dimension. Att det var så pass många kvinnor av de vuxna med migrationsbakgrund intagna på Asylerna för husvilla kan delvis ha att göra med de strukturella ekonomiska och sociala villkoren som gjorde att fler kvinnor än män migrerade från landsbygden till städer vid sekelskiftet. Men faktum kvarstår att det var en något högre andel bland männen som hade migrationsbakgrund, vilket gör att det inte går att säga att sambandet mellan migration och hemlöshet var könat.

5.3 Fas i livscykeln

Sett till fas i livscykeln och sårbarhet för fattigdom har det tidigare konstaterats att barndomen, tiden med småbarn och ålderdomen är tre sårbara perioder, som också har varit faser i livscykeln då fattigvården i högre grad har beviljat understöd (Vikström, 2006, s. 229-230). Barn var, som tidigare framhållits, en väldigt stor grupp på Asylerna för husvilla 1902, 746 till antalet och 70 % av samtliga intagna. Detta kan bekräfta antagandet om att barn utgör en särskilt utsatt grupp för fattigdom, men kan också ha att göra med fattigvårdens extra omsorg för barn och barnfamiljer. Denna undersöknings fokus ligger dock på de vuxna och åldersstrukturen hos dessa säger också något om vilka som prioriterades för understöd hos Asylerna för husvilla. I Tabell 3 presenteras åldersstrukturen hos de vuxna.

Tabell 3. Ålder för samtliga vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902.

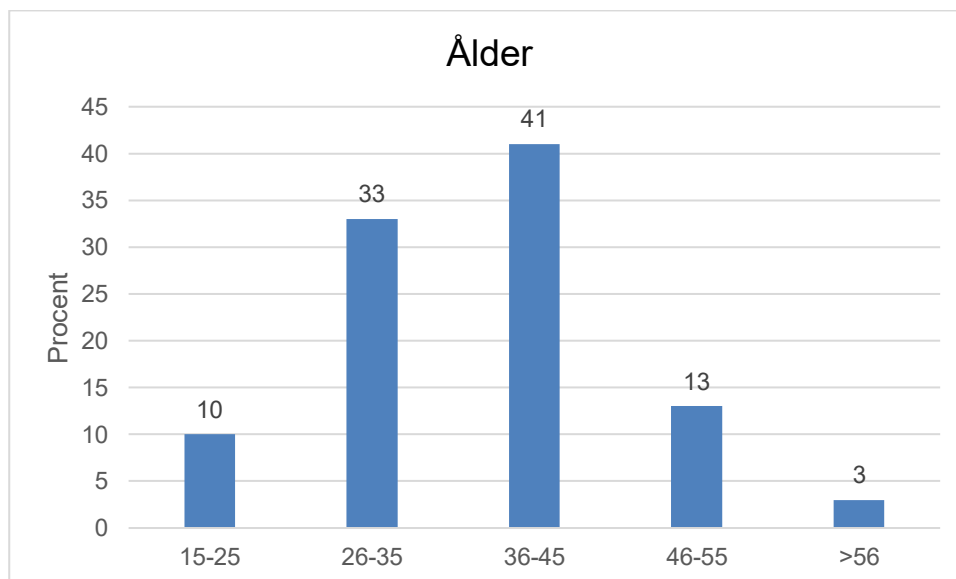
Åldersintervall	Antal (Procent)
15-25	31 (10 %)
26-35	108 (33 %)
36-45	133 (41 %)
46-55	44 (13 %)
>56	11 (3 %)
Totalt	327 (100 %)

Omfattar endast individer över 15 år.

Källa: Se Tabell 1.

I Figur 3 illustreras resultaten från Tabell 3.

Figur 3. Ålder för samtliga vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902.

Omfattar endast individer över 15 år.

Källa: Se Tabell 1.

Detta resultat visar något förvånande att de allra flesta vuxna som vistades på Asylerna för husvilla 1902 var mellan 26 och 45 år. De många unga vuxna som var nyinflyttade i Stockholm tycks inte vara representerade i särskilt hög grad. De 26-45-åringar som finns representerade i högre grad kan antas ha bott i Stockholm ett tag och skulle därför kunna representera en något mer etablerad grupp inflyttade.

Det kan tyckas vara förvånansvärt få äldre intagna på Asylerna för husvilla 1902. Endast 3 % var över 56 år, och 13 % för gruppen 46-55 kan inte heller sägas vara en särskilt hög siffra. En möjlig förklaring till den låga representationen av äldre hemlösa som vistades på Asylerna för husvilla 1902 kan vara att det fanns andra fattigvårdsinrättningar riktade till äldre fattiga så som till exempel fattighus.

Det fanns ingen betydande åldersskillnad mellan de infödda stockholmarna och de med migrationsbakgrund. De infödda stockholmarna hade en medelålder på 36 år och en median på 35. Typvärdet låg på 31. Bland de med migrationsbakgrund låg medelvärdet på 37, medianen och typvärdet på 37. Med reservation för att underlaget är litet tycks de flesta av de vuxna intagna alltså alldeles oavsett migrationsbakgrund eller inte ha varit i arbetsför ålder när de vistades på Asylerna för husvilla 1902. Det är intressant i och med att gruppen födda i Stockholm i den arbetsföra åldern kring 26-45 år skulle antas kunna försörja sig själva i högre grad än de inflyttade som många gånger saknade familjenätverk. Att så pass många var i arbetsför ålder är också intressant med bakgrund i 1871 års stränga fattigvårdsförordning och urskiljande av ”värdiga” och ”ovärdiga” fattiga. Nu kan det vara så att många av dessa intagna på Asylerna för husvilla 1902 i arbetsför ålder var sjuka och därför skulle kunna räknas till de ”värdiga” fattiga. Men om de inte var det kan resultatet tyda på att fattigvården i praktiken inte var så restriktiv som förordningen från 1871 påbjöd, i linje med Plymoths studie av fattigvården i Norrköping (Plymoth, 2002, s. 136).

Förutom ålder är civilstånd och omsorgsansvar andra faktorer som kan kopplas till personernas fas i livscykeln och fattigvårdens syn på vem som ses som arbetsför och vem som har rätt till understöd och inte. Tabell 4 presenterar antal och andel procent inom respektive civilstånd och omsorgsansvar inom varje civilstånd, för kvinnor respektive män.

Tabell 4. *Civilstånd och omsorgsansvar hos intagna kvinnor och män på Asylerna för husvilla 1902, antal och procent.*

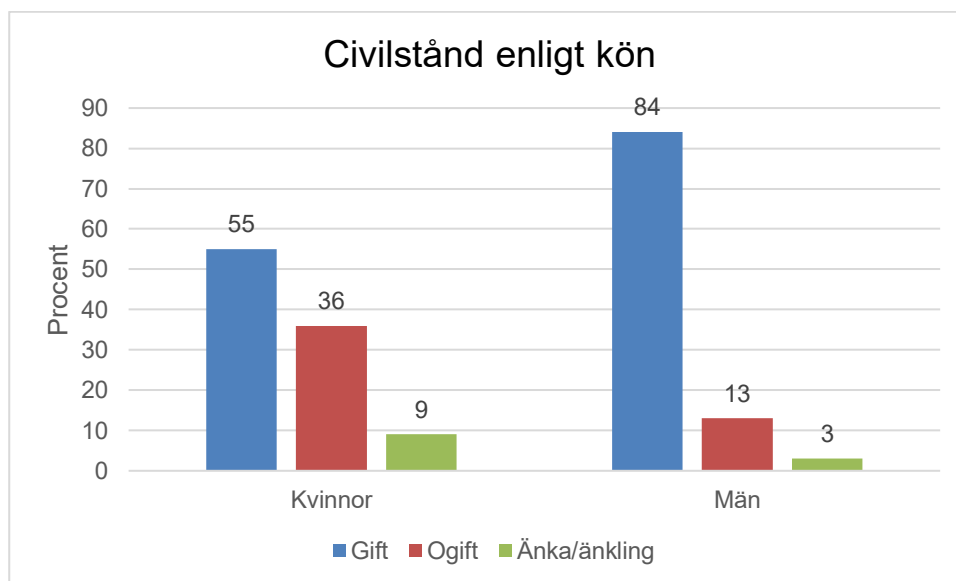
	Kvinnor	Män	Totalt
Gifta	159 (55 %)	31 (84 %)	190
Med barn	63 (40 %)	9 (29 %)	72
Utan barn	96 (60 %)	22 (71 %)	118
Ogifta	103 (36 %)	5 (13 %)	108
Med barn	31 (30 %)	0 (0 %)	31
Utan barn	72 (70 %)	5 (100 %)	77
Änkor/änklingar	26 (9 %)	1 (3 %)	27
Med barn	7 (27 %)	1 (100 %)	8
Utan barn	19 (73 %)	0 (0 %)	19
Totalt	288 (100 %)	37 (100 %)	325

Omfattar endast individer över 15 år, en kvinna och en man där uppgift saknas har exkluderats.

Källa: se Tabell 1.

Civilstånd enligt kön illustreras i Figur 4.

Figur 4. *Civilstånd enligt kön hos de vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902.*

Omfattar endast individer över 15år, en kvinna och en man där uppgift saknas har exkluderats.

Källa: se Tabell 1.

Framkommer gör hur gifta är det dominerande civilståndet hos både kvinnor och män, Majoriteten av de vuxna var alltså gifta, men de ogifta kvinnorna utgjorde en större andel än de ogifta männen. 36 % måste ses som en hög andel för de ogifta kvinnorna. Detta kan ha att göra med att det vid tiden fanns väldigt många ogifta kvinnor i Stockholm, att dessa var extra utsatta för fattigdom, och att dessa även beviljades boendeunderstöd av Asylerna för husvilla. På grund av de ogifta kvinnornas relativt höga andel kan detta resultat endast delvis sägas gå i linje med Plymoths studie av fattigvård i Norrköping där gifta både män och kvinnor hade lättare att beviljas understöd (Plymoth, 2002, s. 155, 311). Den höga andelen gifta män skulle kunna tala för att i alla fall gifta män hade lättare att beviljas understöd också i Stockholm vid sekelskiftet, med reservation för att gruppen män utgör en väldigt liten grupp och därför är svår att generalisera utifrån, men av de få män som ändå finns representerade var nästan alla gifta, 84 %. Detta kan antas spegla den försörjarnorm som rådde, och att den gifte mannen som huvudförsörjare över sin familj har större rätt till understöd än den ogifte som kanske bara har sig själv att försörja.

Majoriteten inom de båda könen tycks också vara utan barn, vilket går i linje med Plymoths antagande om att även om omsorgsansvar för barn var ett grundläggande skäl för att bli beviljad fattigvård, så var det inte det avgörande skälet. Dock är andelen bland de ogifta kvinnorna med barn hög, 30 % av de ogifta kvinnorna hade barn som också vistades på Asylerna för husvilla. De som är kategoriserade som utan barn kan också eventuellt ha haft barn, men barn som inte vistades på Asylerna för husvilla 1902.

Änkorna och änklungarna utgjorde inte en särskilt stor andel varken av kvinnorna eller männen. Detta har antagligen att göra med den låga andelen äldre representerade i materialet, vilket tagits upp, och som eventuellt kan förklaras med att de fanns andra inrättningar som stöttade äldre hemlösa.

I Tabell 5 och Figur 5 nedan syns skillnader sett till andelen med omsorgsansvar mellan vuxna baserat på födelseort.

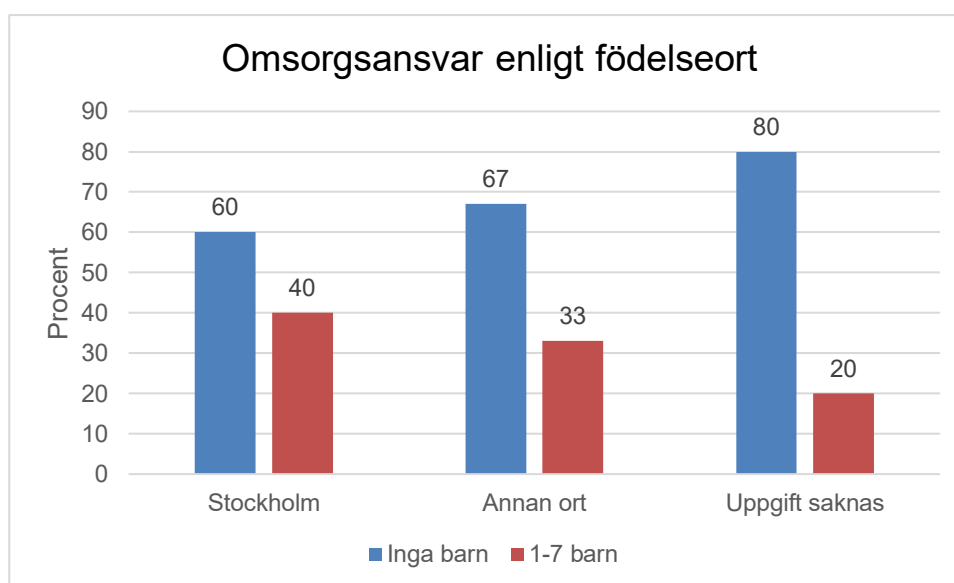
Tabell 5. Omsorgsansvar hos de intagna på Asylerna för husvilla 1902 grupperat efter födelseort.

	Stockholm	Annan ort	Uppgift saknas	Totalt
Inga barn	40 (60 %)	168 (67 %)	8 (80 %)	216
1-7 barn	27 (40 %)	82 (33 %)	2 (20 %)	111
Totalt	67 (100 %)	250 (100 %)	10 (100 %)	327

Omfattar endast individer över 15år.

Källa: Se Tabell 1.

Figur 5. Omsorgsansvar hos de vuxna intagna på Asylerna för husvilla 1902 grupperat efter födelseort.

Omfattar endast individer över 15år.

Källa: Se Tabell 1.

Här framkommer att det var en något mindre andel bland de med migrationsbakgrund som hade omsorgsansvar i relation till de infödda stockholmarna. Man kan tänka sig att detta kan relateras till ett skeende där unga ogifta, framför allt kvinnor, flyttade till Stockholm och saknade anhöriga när det blev problem med försörjningen.

Antagligen har ingen av dessa faktorer, kopplat till fattigvårdens syn på arbetsförhet och personernas fas i livscykel, varit de ensamt avgörande orsakerna till att personerna beviljats understöd i form av boende på asyl i Asylerna för husvillas regi. Hälsotillstånd och existerande familjenätverk är

exempel på faktorer som bland annat Vikström tagit upp som av stor betydelse, men som jag inte haft möjlighet att undersöka (Vikström, 2006, s. 228, 231).

6. Sammanfattande diskussion och slutsatser

Denna studie har undersökt tidigare utforskat material från Asylerna för husvilla. Därför har undersökningen haft en utforskande karaktär snarare än en strävan efter att säkerställa samband. Men med stöd från tidigare forskning har jag kunnat peka på *möjliga* samband.

När det kommer till kön, och övervikten av kvinnor i materialet, finns det ingen anledning att tro att det skulle bero på att så många fler kvinnor än män var hemlösa i Stockholm vid sekelskiftet. Snarare är det troligt att den stora övervikten kvinnor handlar om att kvinnor har haft lättare att beviljas fattigvård, och att det därmed fanns ett samband mellan kön och att bli beviljad boendeunderstöd. Jag kan alltså inte sett till könsaspekten säga något om hur hemlösheten faktiskt såg ut i Stockholm vid sekelskiftet, om det fanns ett samband mellan kön och hemlöshet, eftersom mitt material med största sannolikhet inte är representativt för gruppen hemlösa i Stockholm vid sekelskiftet. Det mitt material däremot säger är vilka det var som blev beviljade stöd av Asylerna för husvilla. Att kvinnor i högre utsträckning beviljats fattigvård går i linje med tidigare forskning av fattigvård i Sverige (Jordansson, 1998, Plymoth, 2002). Bristen på män i materialet väcker frågor som jag inte haft möjlighet att undersöka vidare, vilka var dessa hemlösa män? Och var fanns alla andra hemlösa män?

Till skillnad från kön menar jag att jag när det kommer till migration kan säga något om hemlösheten i Stockholm vid sekelskiftet, snarare än om vilka det var som blev beviljade understöd. Det finns inte stöd i tidigare forskning för att personer som migrerat skulle ha lättare att beviljas fattigvård. Men eftersom närmare 80 %, vilket måste betraktas som en hög andel, hade migrationsbakgrund av de vuxna som vistades på Asylerna för husvilla 1902 är det rimligt att anta en överrepresentation, och att det fanns ett samband mellan hemlöshet och migration i Stockholm vid sekelskiftet. Detta resultat skulle i så fall gå i linje med tidigare forskning som betonat vikten av familjenätverk för att undvika den värsta fattigdomen (se t.ex. Vikström, 2006). Troligtvis hade de inflyttade stockholmarna mindre starka familjenätverk än de infödda, och var därmed mer sårbara för fattigdom och hemlöshet.

Gällande faktorer kopplade till fas i livscykeln så som ålder, civilstånd och omsorgsansvar säger även de något om hemlöshet och vilka som beviljades understöd. Åldersrepresentationen representerar troligtvis inte hemlösa i Stockholm vid sekelskiftet, framför allt på grund av den nästan totala bristen

på äldre hemlösa. Troligt är istället att dessa gick att finna på andra fattigvårdsinrättningar. Majoriteten av samtliga intagna på Asylerna för husvilla 1902 var barn, 70 %, vilket bekräftar både antaganden om barn som extra sårbara för fattigdom men också fattigvårdens extra omsorg om barn. Vad gäller civilstånd och omsorgsansvar finns det skäl att tro att den relativt stora representationen av ogifta mödrar kan säga något om hemlösheten i Stockholm vid sekelskiftet, dessa var många till antalet och extra utsatta för fattigdom. Men att i princip alla män var gifta säger antagligen inte så mycket om vilka män som faktiskt var hemlösa. Det säger rimligtvis mer om vilka män som ansågs vara värdiga understöd, och dessa var de gifta familjeförsörjarna.

Denna undersökning säger framför allt något om den svenska kommunala fattigvården. Asylerna för husvilla, som vid sekelskiftet var en nyetablerad verksamhet, verkar enligt min undersökning följa de normer som fanns inom den svenska fattigvården. Materialet har möjliggjort jämförelser mellan grupper, så som mellan kvinnor och män och vuxna stockholmare med och utan migrationsbakgrund. Dock kan resultatet antas vara osäkert då vissa av dessa undergrupper har varit så pass små, till exempel gruppen vuxna födda i Stockholm och gruppen män. För att nå säkrare resultat gällande alla faktorer, men framför allt när det kommer till jämförelser och till att dra slutsatser om grupper som varit små till antalet behöver fler årtal studeras så att mer data kan samlas in.

I och med att materialet är såpass utforskat finns det flera möjliga ingångar och mycket material för vidare forskning. Jag har studerat ett nedslagsår, vilket gjort att jag inte kunnat säga särskilt mycket om utvecklingen över tid, vilket en longitudinell studie skulle kunna göra. Något som jag gärna hade analyserat, men på grund av avgränsningar inte hade möjlighet att göra, är asylvistelsernas längd och koppling till säsong. Troligt är att besöksfrekvensen på asylerna varierar beroende på säsong. Variationen kan också antas vara större för män än kvinnor då mäns arbete i högre grad var säsongsbaserat, medan kvinnor och barn i regel kan antas ha vistats på asylerna fler antal dagar än män. Intressant hade också varit att även studera styrelseprotokollen för att undersöka ideologin bakom praktiken, om det finns riktlinjer om vilka som Asylerna för husvilla var menade för och om dessa överensstämmer med vilka människor man faktiskt tog in. Ett ytterligare intressant material att studera från Asylerna för husvilla är statistikligger där det bland annat står om orsaker till intagning på asyl, dessa finns dock bara för åren 1923-1930.

7. Referenser

7.1 Otryckta källor

STOCKHOLMS STADSARKIV (SSA)

Barn- och nattasylernas journaler 1901-1902, Arkivförteckning 0810A, Asylerna för husvilla, Volym D1A2, Referenskod SE/SSA/0810A/D 1 A/2

Barn- och nattasylernas journaler 1902-1905, Arkivförteckning 0810A, Asylerna för husvilla, Volym D1A3, Referenskod SE/SSA/0810A/D 1 A/3

7.2 Tryckta källor

Edebalk, Per Gunnar (2013). ”1913 års pensionsförsäkring - den första allmänna socialförsäkringen.”, *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr. 3-4, s. 241-249.

Guinchard, Axel Johan Josef (1903) *Af Styrelsen öfver Stockholms stads asyler för husvilla föranstaltad statistisk undersökning angående bostadsförhållandena i Stockholm åren 1900 och 1902*. [Elektronisk resurs], Stockholm.

Hedenborg, Susanna & Wikander, Ulla (2003). *Makt och försörjning*. Lund: Studentlitteratur.

Jakobsson, Svante (1989a). ”En fattighusinrättning föds, lever och dör” i Andersson, Stig & Thim, Olle (red.) (1989). *I samhällets utkant: ur Stockholms sociala historia*. Stockholm: Tiden.

Jakobsson, Svante (1989b). ”Tak över huvudet åt husvilla och fattiga” i Andersson, Stig & Thim, Olle (red.) (1989). *I samhällets utkant: ur Stockholms sociala historia*. Stockholm: Tiden.

Jordansson, Birgitta (1998). *Den goda människan från Göteborg: genus och fattigvårdspolitik i det borgerliga samhällets framväxt*. Diss. Göteborg: Univ.

Morell, Mats (2001). *Det svenska jordbrukets historia. Bd 4, Jordbruket i industrisamhället: 1870-1945*. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg.

Nilsson, Malin (2015). *Taking work home [Elektronisk resurs] labour dynamics of women industrial homeworkers in Sweden during the second industrial revolution*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2015.

Plymoth, Birgitta (2002). *Fostrande försörjning: fattigvård, filantropi och genus i fabrikstaden Norrköping 1872-1914*. Diss. Stockholm: Univ., 2002.

Runquist, Weddig (2000). "Hemlöshet ur ett historiskt perspektiv" i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.) (2000). *Hemlöshet: [en antologi] om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson.

Sharpe, Pamela (2001). "Introduction: Gender and the experience of migration" i Sharpe, Pamela (red.) (2001). *Women, gender, and labour migration: historical and global perspectives*. London: Routledge.

Sjögren, Mikael (1997). *Fattigvård och folkuppfostran: liberal fattigvårdspolitik 1903-1918*. Diss. Umeå: Umeå universitet, 1997.

Swärd, Hans (1995). "Att undersöka hemlöshet: Om en klassisk svensk hemlöshetsundersökning", *Socialvetenskaplig tidskrift*, Volym 2 Nr 2, 1995, s. 131-149.

Swärd, Hans (1998). *Hemlöshet: fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?*, Studentlitteratur, Lund.

Swärd, Hans (2000). "Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle" i Runquist, Weddig & Swärd, Hans (red.) (2000). *Hemlöshet: [en antologi] om olika perspektiv och förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson.

Thörn, Kerstin (1997). *En bostad för hemmet: idéhistoriska studier i bostadsfrågan 1889-1929 = A place to call home: studies in the housing question, 1889-1929*. Diss. Umeå: Univ., 1997.

Vikström, Marie-Christine (Lotta) (2006). "Vulnerability among paupers: Determinants of individuals receiving poor relief in nineteenth-century northern Sweden", *The history of the family*, 2006, 11, pp. 223-239.

7.3 Elektroniska källor

Socialstyrelsen (2017). *Hemlöshet 2017- omfattning och karaktär*, Socialstyrelsen 2017.

[Elektronisk] Tillgänglig:

<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/20765/2017-11-15.pdf>

Hämtad 2019-04-24